

Кянан Салаєв,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Kanan Salayev,
postgraduate student Taras Shevchenko national University of Kiev

EUROPEAN EXPERIENCE IN THE FORMATION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY AND THE POSSIBILITY OF ITS USE IN AZERBAIJAN REPUBLIC

У статті розглянуто досвід провідних країн Європи у сфері формування системи забезпечення економічної безпеки на державному рівні. Проведено аналіз особливостей здійснення політики досягнення економічної безпеки розвиненими європейськими країнами. Визначено актуальність комплексного дослідження економічної безпеки Азербайджану як складного суспільно-економічного явища.

This article examines the experience of leading European countries in the field of creating a system of economic security at the state level. The analysis of the peculiarities of implementing the policy of achieving economic security by the developed European countries is carried out. The relevance of the comprehensive study of Azerbaijan's economic security as a complex socio-economic phenomenon is determined.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, міжнародний досвід, глобалізаційні виклики та загрози.

Key words: economic security, national security, international experience, globalization challenges and threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні добробут усієї світової спільноти у великій мірі залежить від рівня економічної захищеності кожної окремої нації від зовнішніх та внутрішніх негативних впливів. Глобалізаційні процеси та періодичність світових економічних криз вимагають від владних структур держав, будь-якого рівня розвитку та територіального розміщення, розробки системи моніторингу та визначення стану економічної безпеки країни та можливості побудови на її основі прогнозів на майбутнє.

У сучасному світі, охопленому глобалізацією, такі країни, як Азербайджан потребують формування дієвої системи досягнення економічної безпеки, завдяки якій країна може не тільки забезпечити економічній розвиток, а й направити діяльність транснаціональних компаній, що діють на території країни, у русло захисту її національних інтересів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах розвитку національних економік привертає увагу широкого кола зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед найбільш вагомих досліджень у цій сфері варто виділити досягнення таких науковців, як: А.М. Гасанова [1], В.М. Геєця [6], Ш.І. Жакієвої [2], В.Д. Залізка [3; 4], Л.О. Корчевської [7], А.І. Сухорукова [11], О.В. Тимошенко [12], Ю.М. Харазішвілі [11] та багатьох інших. Проте актуалізація нових викликів та загроз, які постають перед національними економіками потребує подальшого наукового поступу у дослідженні даної проблематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ

Основною метою статті є дослідження європейського досвіду формування системи економічної безпеки держави та визначення можливостей застосування іно-

земних практик для забезпечення економічної безпеки Азербайджанської Республіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В усі часи однією з основних цілей економічного процвітання будь-якої держави було забезпечення її розвитку, незалежності та безпеки.

Як відомо, держави при формуванні своєї незалежної політики економічного розвитку, у першу чергу, аналізують наявні власні економічні, соціальні та трудові ресурси, виявляють шляхи їх ефективного використання, визначають проблеми соціально-економічного забезпечення населення країни, розробляють та реалізують національну економічну стратегію, пов'язану з їх рішенням. Науково-дослідні та управлінські інститути країни вивчають економічні та соціальні потреби держави та населення, ступінь залежності економічного розвитку від внутрішніх і зовнішніх факторів, досліджують умови та фактори, які загрожують економічній незалежності та безпеці або ж перешкоджають економічному розвитку, пропонують відповідні прогнози та управлінські рішення.

Тотальна криза та хаос, що охопили у перші роки незалежності суспільно-політичне та економічне життя Азербайджану, майже повністю зруйнували систему управління на республіканському рівні, стали причиною зупинки підприємств, що забезпечували соціальні та економічні потреби населення. Крім того, в результаті відсутності національної економічної стратегії, руйнування господарсько-транспортних зв'язків між пострадянськими країнами і т.д., підприємства, продукція яких була орієнтована на ринки колишнього Радянського Союзу, змушені були припинити свою роботу, а взаємні економічні зв'язки з колишніми партнерами набули стихійного характеру. Відповідно, як наслідок, всіх цих обставин, промислові підприємства республіки в цілому виявилися паралізованими і припинили свою роботу, що призвело до появи у країні тотального безробіття. А виробничий процес і загальний ритм роботи на тих підприємствах, які працювали на внутрішньому ринку, були порушені в результаті мітингів, політичних чвар та інших акцій. Ситуація, що склалася, враховуючи корупцію і хабарництво в усіх сферах національного господарства республіки, спустошення національних багатств та інші негативні явища, підштовхували Азербайджан до неминучої соціально-економічної кризи і повністю паралізували економіку країни [1, с. 138—139].

Починаючи із 1994 р. Азербайджан проводить як усередині країни, так і за її межами нову нафтову стратегію й активну зовнішньоекономічну політику. Основні завдання при цьому включають: видобуток вуглеводневих ресурсів у національному секторі Каспійського моря, за рахунок ефективного використання передових західних технологій та інвестицій, їх поставку по безпечним шляхам на світові ринки, здійснення за рахунок виручки від їх продажу комплексу заходів, пов'язаних з майбутнім розвитком країни, задоволенням економічних і соціальних потреб населення тощо.

На той період найбільш успішний та ефективний шлях до економічної незалежності та безпеки Азербайджану, безумовно, проходив через транснаціональне співробітництво із США і країнами Євросоюзу, Японією, Китаєм та іншими центрами світової економічної сили. Лише через проведення успішної зовнішньоекономічної політики можна було використовувати економічні, фінансові та технологічні можливості цих країн, сприяти розвитку національної економіки, своєї гео економічної незалежності та безпеки.

У результаті труднощів, пов'язаних із військовою агресією в перші роки незалежності, переходом до ринкової економіки та інтеграцією у міжнародну економічну систему, Азербайджанська Республіка зазнала серйозної економічної кризи у першій половині 90-х років минулого століття. Незважаючи на це, країна наполегливо йшла до ринкової економіки, відкриваючи двері іноземному капіталу та досягаючи великих успіхів, особливо в енергетичному секторі. Разом з тим, висока залежність від потоку нафтогазових доходів може порушити макроекономічну рівновагу і, як наслідок, поставити країну у беззахисне становище перед впливом потенційних глобальних і регіональних економічних криз.

У зв'язку із цим, з метою поступового та сталого розвитку економіки країни, особливого значення набуває формування системи забезпечення економічної безпеки Азербайджану з урахуванням передових науково-практичних досягнень розвинутих країни Європи.

З огляду на вищесказане, вважаємо таким, що викликає безперечний інтерес, позитивний досвід розвинених європейських країн, особливо країн-членів ЄС, щодо питань становлення та розвитку національної економічної безпеки.

В Європейському Союзі термін "економічна безпека" розглядається з позиції єдиної економічної системи. ЄС пропагує європейську інтеграцію з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Окремо кожна країна-член Євросоюзу має набагато меншу кількість економічних ресурсів, ніж інші розвинені і навіть країни, що розвиваються. Ефект синергії, який досягається через взаємообмін ресурсами, допомагає Європейському союзу забезпечувати високий рівень економічної безпеки і конкурентоспроможності. Кінцева мета забезпечення економічної безпеки в ЄС — формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя в усіх країнах-учасниках [14, с. 2].

Не дивлячись на концепцію економічної безпеки Європейського Союзу, спрямовану на зміцнення економік країн співдружності за допомогою інтеграції та активну політику сусідства ЄС з країнами Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії та Середземноморського регіону, вбачається доцільним розглянути політику окремих країн у питанні забезпечення економічної безпеки в контексті національних стратегій, програм і концепцій.

Німеччина є одним із беззаперечних лідерів серед країн-членів ЄС, не в останню чергу завдяки формуванню дієвої системи забезпечення та захисту інтересів країни на всіх рівнях економічної взаємодії. У Німеччині немає окремого закону щодо економічної безпеки. Вона

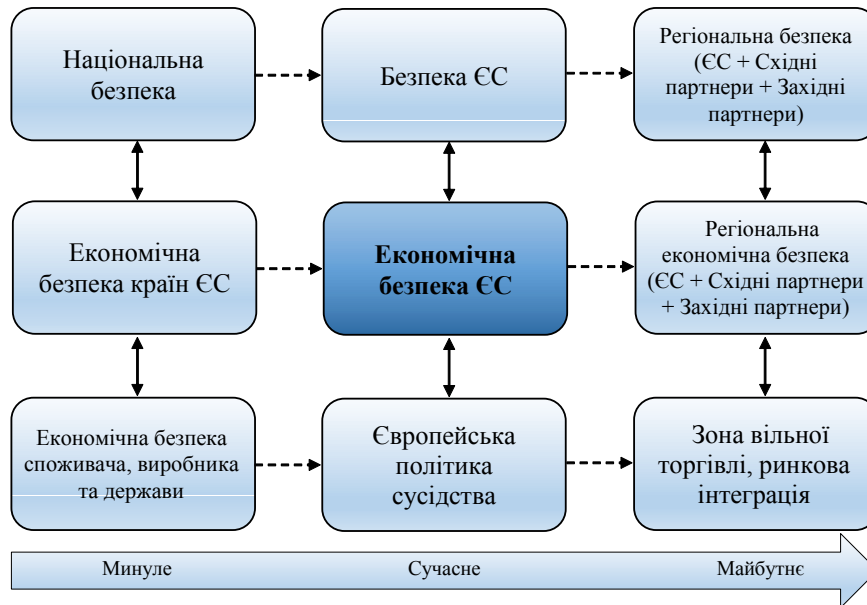

Рис. 1. Економічна безпека ЄС із залученням Європейської політики сусідства

Джерело: розроблено на основі [5; 7; 15].

є невід'ємною складовою національної безпеки, представлена у вигляді директиви Міністерства оборони Німеччини. Німеччина вважає необхідним забезпечувати свою економічну безпеку через підтримку економічного та соціального прогресу, демократизації в Європі та в усьому світі, захисту від економічного шантажу, свободи торгівлі та доступу до сировини і ринків у рамках справедливої світової економічної системи. Незважаючи на те, що Німеччина є одним з найбільших споживачів імпортової сировини, цей факт не вважається загрозою економічній безпеці для країни. Зберігаючи досягнутий рівень енергоспоживання, Німеччина постійно нарощує промислове виробництво та збільшує експортні ціни.

Тобто основну увагу країни приділено забезпеченню національної безпеки через призму європейської безпеки. Так, у вищезгаданій директиві Міністерства оборони Німеччини говориться, що "проблеми нашого складного світу можуть бути вирішені найкращим чином через міжнародне обговорення та компроміс, тому політика безпеки Німеччини фокусується на міжнародних відносинах і наднаціональних інститутах" [8, с. 52].

У Франції основним правовим документом щодо забезпечення економічної безпеки є Закон "Про національну безпеку" 1964 р. Поняття національної економічної безпеки у Франції забезпечується створенням сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов з метою підвищення національного добробуту та зміцнення економічного потенціалу країни. У зв'язку з цим, економічна політика Франції спрямована на зниження уразливості господарської системи та збереження економічної незалежності, за допомогою недопущення та мінімізації ризиків, пов'язаних із залежністю від інших країн [2, с. 2].

Забезпечення економічної безпеки Великобританії здійснюється через оборонну політику, що базується на оцінках національних інтересів та реалізуються через

їх захист. Загрози економічній безпеці британці поділяють на зовнішні та внутрішні, за ступенем важливості та вірогідності настання, що дозволяє розподіляти зусилля та здійснювати превентивні заходи [10, с. 234].

Науковець А.І. Прилепський у своєму дослідженні зазначає, що "в Іспанії створена ефективна система забезпечення національних інтересів в сфері економіки, яка базується на законодавчо-нормативній основі, чіткому розподілі компетенцій міністерств, відомств і організацій в реалізації нормативних положень, які відносяться до економічного розвитку, наявності на кожному етапі розвитку законодавчо затвердженої програми економічних пріоритетів, яка по суті повинна виключити можливість адресних привілеїв, наявності спеціальних державних служб контролю" [9, с. 24].

Стратегія безпеки Польщі визначає основною метою своєї державної політики гарантування незалежності і суверенітету, територіальної цілісності держави; створення умов для стабільного суспільного та економічного розвитку; збереження національних надбань та розвиток національної гідності поляків. У документі зазначено, що ключовими загрозами економічній безпеці Польщі є: економічна нестабільність країн-сусідів та їх негативний вплив на вітчизняну економіку; неконтрольованість міграційних процесів, що може зашкодити соціально-економічній стабільності та фінансово-економічним можливостям Польщі; значна зовнішня залежність Польщі у питанні імпорту енергоносіїв та їх недиверсифікованість [12, с. 56].

Досвід невеликих країн Західної Європи (Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург, Швейцарія) у напрямі забезпечення економічної безпеки показує, що основною стратегічною метою у сфері захисту національних економічних інтересів є забезпечення сталого економічного зростання та модернізація економіки у відповідності до умов конкуренції на світовому ринку. Ці країни не можуть істотно впливати на формування структури

світової економіки, але у сукупності органічно доповнюють синергетичний ефект європейського економічного розвитку. Їх стратегічні цілі — створення гнучкої, ефективної структури та спеціалізації економіки. Своєчасне проведення структурних реформ спрямоване на підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках і пом'якшення соціальних наслідків структурних змін для населення цих країн [13, с. 81].

Країни Центральної Європи — Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина — та країни Балтії на початку 1990-х років обрали модель економічної безпеки, яка включала наступне: оцінку геополітичної ситуації у регіоні; визначення стратегічних векторів розвитку; узгодження здійснення економічних заходів, відповідно до домінуючих тенденцій регіонального та глобального еволюційних процесів; кореляцію основних кількісних та якісних показників розвитку з глобальними та регіональними стандартами; коригування ходу економічних реформ.

Основа їх курсу політики економічної безпеки була закладена у зближенні національних та європейських інтересів; політичній, економічній, інституційній, культурній трансформації відповідно до західних стандартів.

Отже, провідні європейські країни не розглядають свою економічну безпеку як прагнення до самодостатності та незалежності національної економіки або політики від решти світу, а вбачають сталий економічний та соціальний розвиток країни наслідком тісного політичного та економічного співробітництва.

Сьогодні одним з найбільш актуальних питань у сфері забезпечення економічної безпеки для країн ЄС є побудова ефективної системи співробітництва із східноєвропейськими партнерами. Перш за все, це пов'язане із загостренням військово-політичної ситуації між ЄС та Росією в результаті військового конфлікту на сході України та анексії Криму. Тому в Європі все більше превалює розуміння того, що економічна безпека ЄС неможлива без розвитку економічної безпеки на європейському континенті через структуру європейської політики сусідства. Графічно це можна відобразити так (рис. 1).

Отже, згідно з рисунком 1, можна спостерігати перехід від ретроспективи європейської економічної безпеки до перспектив регіональної економічної безпеки (за участю економічної безпеки ЄС та безпеки сусідства). Аналогічним чином, економічна безпека ЄС є однією з центральних систем, яка, з одного боку, є результатом "суперсистеми" (безпекової політики ЄС), а з іншого боку, Європейської політики сусідства (зі стійким економічним механізмом) — іноземних політик, які здійснюють свій внесок в ЄС.

Дотримуємось думки, що одним із основних напрямів економічного розвитку та безпеки Азербайджану, у рамках глобалізаційних тенденцій, має бути демонстрація гнучкої економічної політики, приймаючи при цьому до уваги рівень економічного розвитку країни, динаміку господарських функцій та інші чинники структурних особливостей економіки. Азербайджан є нафтовою країною, і цей потенціал виступає, відповідно, основою його економічного розвитку. Цей факт експерти розглядають як природне явище і дану реальність. Але водночас, одним із головних завдань стратегії економіч-

ної безпеки має бути зменшення залежності економічних і соціальних потреб країни від експорту нафти і зниження її до мінімуму, для раціонального використання людських ресурсів, забезпечення самостійного економічного розвитку країни у цілому. Провідні експерти однозначно негативно оцінюють побудову на одному лише нафтовому секторі всього економічного розвитку, вирішення соціально-культурних проблем, і прогнозують невтішні перспективи майбутнього розвитку країн, подібних Азербайджану.

Отже, важливу роль у забезпеченні благополучного життя нинішнього і майбутніх поколінь Азербайджану відіграє зниження залежності її економічного розвитку і безпеки від нафтових доходів, диверсифікація економіки, розвиток не нафтових секторів тощо. У цьому плані думка Президента Ільхама Алієва про те, що "в основі стратегії економічного розвитку Азербайджану має бути використання нафтових доходів для забезпечення розвитку не нафтового сектору, реконструкції інфраструктури в усіх регіонах країни, залучення більшої частини соціально-економічних і трудових ресурсів для їх ефективного використання" є ключовою тезою стратегічного розвитку економіки та формування системи економічної безпеки країни.

З огляду на Європейський досвід забезпечення економічної безпеки, вважаємо за необхідне зазначити, що формування національної стратегії та системи забезпечення економічної безпеки Азербайджанської Республіки має спиратися не на ізоляцію національної економіки та розробку протекціоністських заходів, а на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, яка здатна зберігати стійкість, рівновагу, адаптуватися та підтримувати набрані темпи економічного зростання в умовах постійного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні встановлення зв'язків із ЄС, який вважається одним з основних гарантів безпеки і економічної незалежності Азербайджану, залишається на порядку денному одним з найважливіших геоекономічних завдань країни. Азербайджан для того, щоб успішно продовжувати свої відносини з розвиненими країнами Європи, повинен постійно пропагувати на належному рівні свою геоекономічну значущість. За допомогою постійної підтримки розвинутого світу можна буде успішно завершити розпочаті структурні реформи національної економіки, інтегруватися в ліберальні світові ринки та бізнес-середовище, вийти на шлях всеосяжного і динамічного розвитку, зберегти статус держави-лідера на Південному Кавказі, домогтися необхідної сприятливої міжнародної підтримки та, у кінцевому рахунку, досягнути високого рівня безпеки національної економіки.

Література:

1. Гасанов А.М. Політика національного розвитку і безпеки Азербайджанської Республіки / А.М. Гасанов. — Баку, "Zerdabi LTD" ММС. — 2014. — 672 с.
2. Жакиєва Ш.И. Анализ и оценка угроз экономической безопасности РК в условиях интеграции в миро-

вое сообщество / Ш.И. Жакиева // Таврический научный обозреватель. — 2016. — № 3 (8). — С. 1—7.

3. Залізко В.Д. Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Науковий журнал "Економіка України". — 2016. — № 1 (650). — С. 19—34.

4. Залізко В.Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки / В.Д. Залізко // Економіка АПК. — 2014. — № 10. — С. 19—26.

5. Козак Л.С. Тенденції розвитку й ефективність забезпечення європейської економічної безпеки в умовах глобалізації економіки / Л.С. Козак, О.В. Федорук // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. — 2012. — Вип. 10. — С. 505—512.

6. Концепція економічної безпеки України / Кер. проекту В.М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.

7. Корчевська Л.О. Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf

8. Подходы к безопасности Германии / Пер. с нем. Ю. В. Кулиша. — Минск: ВЗМ, 1994. — 80 с.

9. Прилепский А.И. Формирование механизма обеспечения экономической безопасности в народнохозяйственном комплексе: дис. кандидата экон. наук: 08.00.05 // А.И. Прилепский. — М., 1999. — 222 с.

10. Резнік О.М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу / О.М. Резнік // Форум права. — 2015. — № 4. — С. 232—236.

11. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі // Банківська справа. — 2011. — № 4. — С. 13—32.

12. Тимошенко О. В. Досвід європейських країн щодо формування та забезпечення фінансово-економічної безпеки держави / О.В. Тимошенко // Економіка та держава: міжнар. наук.-практ. журн. — К., — 2012. — С. 52—57.

13. Momot T. Systematization of international experience of ensuring economic security of exacerbation of the threats and challenges of a new type for national and international security / T. Momot, N. Avanesova // Baltic Journal of Economic Studies. — Vol. 2, No 1. — 2016. — P. 77—83.

14. Osepek A. Economic Security and the European Dream [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Osepekpaper.pdf>. с. 41

15. Soimu O. Exporting economic security towards the European Union: eastern neighborhood in contrast to southern mediterranean oxana soimu [Електронний ресурс] / O. Soimu. — Режим доступу: http://cks.univnt.ro/uploads/cks_2013_articles/index.php?dir=3_Administrative_and_Political_Sciences%2F&download=cks_2013_administration_011.pdf

References:

1. Gasanov, A.M. (2014), Politika nacional'nogo razvitija i bezopasnosti Azerbajdzhanskoj Respubliki

[National Development and Security Policy of the Republic of Azerbaijan], Zerdabi LTD MMC, Baku, Azerbaijan.

2. Zhakieva, Sh.I. (2016), "Analysis and assessment of threats to Kazakhstan's economic security in the context of integration into the world community", Tavricheskij nauchnyj obozrevatel', vol. 3 (8), pp. 1—7.

3. Zalizko, V. D. (2016), "Methodology for assessing the economic security of rural areas", Ekonomika Ukrainy, vol. 1 (650), pp. 19—34.

4. Zalizko, V.D. (2014), "Ways to increase the efficiency of agricultural production resources of Ukraine in the context of strengthening economic security", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 19—26.

5. Kozak, L.S. (2012), "Trends in Development and Efficiency of Providing European Economic Security in the Conditions of Globalization of the Economy", Upravlinnia proektamy, systemnyj analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia, vol. 10, pp. 505—512.

6. Heiets', V. M. (1999), Kontseptsiiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The concept of economic security of Ukraine], Logos, Kyiv, Ukraine.

7. Korchevs'ka, L.O. (2016), "International experience of formation of the institutional and legal basis of security science", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 1 (24), pp. 74—102.

8. Approaches to the security of Germany [Trans. from the German Yu. V. Kulish] (1994), VZM, Minsk, Belarus.

9. Prilepsky, A.I. (1999), "Formation of the mechanism for ensuring economic security in the national economic complex", Ph.D. dissertation, Economy and management of national economy, Higher School of Privatization and Entrepreneurship, Moscow, Russian Federation.

10. Reznik, O.M. (2015), "A comparative analysis of the essence of economic security of Ukraine and the countries of the European Union", Forum of law, vol. 4, pp. 232—236.

11. Sukhorukov, A.I. (2011), "Theoretical and methodological approach to the integrated assessment and regulation of economic security level of the state", Bankivs'ka sprava, vol. 4, pp. 13—32.

12. Tymoshenko, O.V. (2015), "European countries experience in the formation and maintenance of the state financial and economic security", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 52—57.

13. Momot, T. (2016), "Systematization of international experience of ensuring economic security of exacerbation of the threats and challenges of a new type for national and international security", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 2, no 1, pp. 77—83.

14. Osepek, A. (2010), "Economic Security and the European Dream", [Online], available at: http://www.academia.edu/525483/Economic_Security_and_the_European_Dream (Accessed 15 Feb 2018).

15. Soimu, O. (2013), "Exporting economic security towards the European Union: eastern neighborhood in contrast to southern mediterranean", Challenges of the Knowledge Society. Political Sciences, European Studies, [Online], available at: http://cks.univnt.ro/uploads/cks_2013_articles/index.php?dir=3_Administrative_and_Political_Sciences%2F&download=cks_2013_administration_011.pdf (Accessed 16 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.